

oldalából. A GÁLYANAPLÓ végén (237–238.) elbeszélte hajnali álom, apja és anyja szerelmi sugdolózásáról, melyből felébredvén a szerző végre megbékélten el tudta fogadni szüleit és önmagát, világrajövetelének tényét, új alkotói korszak nyitánya lehet. Egy recenszensnek nem áll jól, ha fontoskodva tanácsokat osztogat, még kevésbé, ha illetéktelenül erkölcs-prédikációra vetemedik, a szerző amúgy is túlfejlett büntudatára vagy kötelességérzete apellálva. Kinek is volna joga, annyival simább életúttal a háta mögött, újabb próbára ösztökélni a gálya hányt-vetett evezőjét? Mégis megkockáztatom, hogy akiben ennyi erő maradt, ilyen létértelmezési fogékonyság és írói stílusérzék, az ne hagyja parlagon heverni csupán azért, mert a maga tervét megvalósította. Nem biztos, hogy az ajándékot meg tudjuk szolgálni, talán nem is azért kapjuk, de illik megköszönni.

Dávidházi Péter

A REGÉNY, AMINT ÚJRA- OLVASSA ÖNMAGÁT

Esterházy Péter: *Termelési-regény*
Magvető, é. n. 3. kiadás. 476 oldal, 350 Ft

(A TERMELÉSI-REGÉNY új kiadását egy különös rekapitulációval szerettük volna megünnepelni. Megkértük a régi Mozgó Világ egykori pompás vállalkozásának résztvevőit – Bojtár Endrét, Horváth Ivánt, Szegedy-Maszák Mihályt, Szörényi Lászlót és Veres Andrást –, akik egykor egy számban írtak a regényújdomságról, mondanák el most véleményüket. Jámbor kérésünknek egyedül Szegedy-Maszák Mihály tudott eleget tenni. Köszönet érte. Így a tervezett kettős hommage egyik fele – a tiszteletadás a mű egykori befogadó közege s egy folyóirat példamutató vállalkozó szelleme előtt – elmarad. Marad: a mű és a vele folytatott egyik párbeszéd folytatása, amelyet örömmel közlünk. [A szerk.]

A hatvanas években indult irodalmárnemzedéknek nagyon hiányoztak a kortárs művek, amelyekben kipróbálhatta volna a jórészt külföldi elméletúróktól ellesett értelmező fogásokat. Kapóra jött a TERMELÉSI-REGÉNY. 1979 májusában az elsőtől az utolsó lapig folyama-

tosan olvastam el e könyvet, most viszont mindig átváltottam „E. följegyzései”-re, valahányszor a törzsszövegbe iktatott szám odairányított. Mivel soha nem nézek meg olyan szöveget, amelyet korábban írtam, most sem pillantottam bele az egykori szösszenetbe, amely a *Mozgó Világ* számára készült. Csakis arról próbálok röviden számot adni, miként hatott rám e „kissregény” most, újr olvasáskor.

Eleinte a törzsszöveg kevésbé nyűgözött le, mint annak idején. A vígeposz hangnemét éreztem az első fejezetekben. Tomcsányi Imre, a „hoes”, Szervácpongrácbonifác vezérigazgató, Gregory Peck vagy Marilyn Monroe nem érdekelt annyira, mint Armand úr, az edző. Az V. – „*Ha én főnök lennék*” kezdetű – fejezet humora lendített ki szenvtelenségéből, a következő rész pedig ráébresztett, mennyire másként értelmezem e könyvet ma, mint ahogyan tizennégy évvel ezelőtt olvastam. Van, ami érdekességét veszítette, de az áttűnés a kettős Monarchia képviselőházi világába, a „generális” Tisza Kálmánnak s mamelukjainak földidézése mintha most volna igazán időszerű: „*a tény ugyanaz, csak a személyek változnak! [...] Kevés tenorunk van [...]. A múlt nem tud meghalni, a jövő nem tud megszületni*”. A jelenet Mikszáthtal a helyiérdekű vasúton s a kocsmában nemhogy vesztett volna fényéből, de inkább mélyebb értelmet nyert. Esterháznak van esélye, hogy Mikszáth hasonmása legyen. Nemcsak azért, mert ő is „*először tudott palócul s csak azután magyarul*”. Inkább a helyzet miatt, amelybe a sors vagy – kicsit nagyképpően szólva – a történelem hozta. Nem lesz könnyű e szerepnek megfelelni.

A megváltozott világ mellett a szerzőnek azóta megjelent könyvei is átalakítják az olvasó véleményét. Hahn-Hahn grófnő már a TERMELÉSI-REGÉNY-ben is szerepel, ha nem csalódom, háromszor is – a 10. és 55. fejezetben, valamint az V. fejezetben –, s ez arra figyelmeztetheti az olvasót, hogy Esterházy következetesen építi föl életművét, ezért könyveinek „visszafelé” olvasása is gyümölcsöző lehet. Az I. fejezet kezdő mondata – „*Nem találunk szavakat*” – már a „rendszerváltás” utáni világra is vonatkozik; az idő elmúlásának végzetserű visszavonhatatlansága előrevetíti a Gothár Péterrel készített első filmnek azt a részletét, amelyben a hős el-

keseredetten panaszoja, hogy elvették tőle fiatalágát; a fiú s a „szent” asszonyként emlegetett anya rendkívül bensőséges kapcsolata pedig A SZÍV SEGÉDIGÉI-nek szomorúságát vetíti előre.

Derűs könyv volna a TERMELÉSI-REGÉNY? Az is, de nemcsak az. A rétegnyelvek fölényes ismerete valóban sok humorral párosul. Ha Kosztolányinak igaza volt, elsődrendű irodalom nem létezhet humor nélkül. Esterházy derűje legalábbis részben a kételyből származik, amellyel a hangzatos megfogalmazásokat fogadja. „Ahhoz, hogy valahol otthon legyünk, másutt idegennek kell lennünk.” Mielőtt az olvasó megnyugodnék ennek igazságában, az odavetett megjegyzés – „Tetszetős” – jelzi, hogy a szerző értékrendjében nincsenek ilyen egyértelműségek.

A kétely mégsem zárja ki a halálos komolyságot. A kitelepítés fölédzésére már groteszk humor nyomja rá bélyegét. Lehet nevetni a mester szüleinek aggódásán, hogy a kivándorolt Jolánka néninek náluk maradt pótlábát nehéz eltüntetni, mert a bőr bűdösen ég, de e nevetés már aligha felhőtlen. Újraolvasva a TERMELÉSI-REGÉNY-t, leginkább az lepott meg, mennyire döntő a könyvben a halál jelenléte. Tante Jolan haláláról egyetlen mondat, a külföldre költözött Michael testvér távirata tudósít. Ugyanazon a lapon, amely azt is közli, hogy a mester a Középhátvéd temetésére készülődik.

A könyvek túlnyomó többsége nem viseli el az újraolvasást. A TERMELÉSI-REGÉNY a kivételek közé tartozik. Hálás lehet az irodalmár, ha van olyan kortársa, aki minduntalan arra emlékezteti, mily tökéletlenül is olvas, mennyire nem veszi észre azt, amire érdemes figyelni egy szövegben.

Szegedy-Maszák Mihály

KRITIKAPÁLYÁZAT

HÁZY ESZTER ÉS A KÁOSZ

Kritikai aggályok, impressziók

Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása Magvető, 1991. 264 oldal, 195 Ft

...Az irónia vélhetően szemérmesség is. Minden szókimondás (buzmeg, nyalóka és mi-egyéb) ellenére – meghátrálás bizonyos dolgok kimondása előtt. Érthető, mi több, rokonszenves gesztus, amellet, itt most nem részletezendő okokból, szakmailag is indokolt. A kérdés csak az, meddig lehet a segítségével eljutni. Meddig halasztható a tárgy megjelölése? Hogy most erről és erről lesz mondvá valami. Tudniillik ez és ez. Végtére ez lenne a prózaíró tennivalója. Az utazás mellett. Hogy valamit – szépen sorjában, nem feltétlenül persze, ahogy megesett – elmeséljen. Teszem azt beszámoljon egy ilyen-olyan utazásáról.

Az ember, ahogy elássa önnönmagát. Módszeresen mélyíti, körmeivel kaparja maga alatt a vermet, szakadékot. Máris micsoda távolság választja el attól, ami van. Lehet-e ilyen pozícióból, lehet-e az ürgelyukból szét-nézve írni?

Recenzens – maradjunk ennél a remélhetőleg XIX. századi titulussnál – nehéz helyzetben van. Adtak neki egy írot: tehetséges. És akkor mindenki, mióta recenzens az esztét tudja, csak dicsőíti. Hogy így meg úgy. Minden pszichológiától függetlenül kérdezem én, meddig lehet ezt bírni. Vigyázat, apagyilkosság következik.

Pedig én már (esetleg még) olvastam a szerző néhány regényét. a FÜGGŐ-t, a FUHAROSOK-at.

Mi van akkor, ha úgy van, hogy nem lehet egy szerzőről írni? Azért, mert csak. Ha olyan nincs, hogy az ember kezébe veszi a karcsú derekú kis piros kötetet, és aztán leírja róla azt, amit akkor és ott gondol. Függetlenül a csinos borítótól és az incselkedő fülszövegtől.

TÁVIRAT

A jó kritikusknak nincs humorérzéke. A jó írónak van.

Ui. Különb Ben Berzsenyi. Ami nem csekélység.